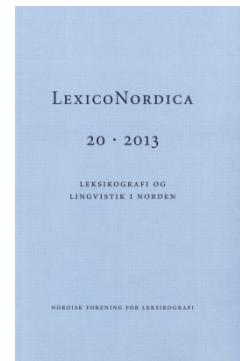

LexicoNordica

Titel: Ordklasseproblemer, tilfældet *sådan*
Forfatter: Eva Skafte Jensen
Kilde: LexicoNordica 20, 2013, s. 55-74
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Ordklasseproblemer, tilfældet *sådan*

Eva Skafte Jensen

The theories of meaning potential are useful when working with part-of-speech as well as with the meaning of specific lemmas. Words don't belong to word classes or part-of-speech per se. Rather, they hold the potential to – in specific contexts – enter into one or another class. In this paper, this is illustrated through the example of the Danish word *sådan* ('thus', 'such' etc.), a highly polysemous word that easily fits many contexts and meanings.

1. Udgangspunkt

Ordet *sådan* er besværligt at have med at gøre. For leksikografer såvel som for grammatikere. Dette gælder først og fremmest ordklassetilørsforhold, men det gælder også betydningsbeskrivelsen. Jeg har ved tidligere lejligheder antydnet at der var problemer på området, men har ved disse lejligheder skubbet de problematiske ting til side for at give plads til andre aspekter (Jensen 2000:54-61ff., 2011, under udg.).

Når jeg har konsulteret grammatikker og ordbøger for at se hvad de siger om ordet *sådan*, har jeg bidt mærke i at ordet *sådan* klassificeres forskelligt fra fremstilling til fremstilling uden at det altid står helt klart for mig hvordan man er nået frem til at *sådan* er dette eller hint. For eksempel er det svært at se hvorfor et eksempel som (1) klassificeres som adverbium:

- (1) Jeg har sådan en hovedpine (DDO)

Ved ordbøgerne er jeg desuden løbet ind i problemer med at forstå

(dele af) opbygningen af ordbogsartiklerne. Det er for eksempel svært at fange de semantiske ligheder og forskelle i eksempler som (2)-(5):

- (2) et sådant tiltag (KorpusDK)
- (3) Rejs dig lige op, så vi kan se dig. Sådan. (DDO)
- (4) Jeg er uddannet socialpædagog; men har ikke arbejdet som sådan i 4 år (DDO)
- (5) Sådan!

Den overordnede pointe i artiklen er at både hvad angår ordklassetilhørsforhold og det enkelte leksems betydningsbeskrivelse, kan man med fordel lade sig inspirere af teorierne om betydningspotentialer. For eksempel vil en af hovedpointerne være at et leksem faktisk ikke tilhører en ordklasse før man møder det i kontekst.

2. Ordklassebeskrivelsen af *sådan*

2.1. Ordklassekriterier

De tre klassiske kriterier for tilordning af ord til ordklasser er betydning, bøjning og syntaktisk funktion (se fx Jespersen 1924:60; Admoni 1970:62; Becker-Christensen & Widell 1995:33-38; Jacobsen & Skyum-Nielsen 1996:172; Becker-Christensen 2010:17; GDS 164).¹ I almindelighed er der konsensus om at de alle tre er nødvendige ved en ordentlig ordklasseinddeling, men det varierer hvilken vægt man tillægger de enkelte kriterier. Diderichsen men-

1 Skønt ikke ligefrem udnævnt til kriterier angives trykstyrke og topologi (ledstilling) nogle gange også ved ordklassekarakteristikkerne. Således karakteriserer Diderichsen fx "neksusadverbier" som ord der som regel står i "neksusfeltet" (1946:74), og hos Jacobsen & Skyum-Nielsen indgår det i beskrivelsen af ordklassen "artikler" at disse er tryksvage (1996:173-174).

er for eksempel, med henvisning til den danske lingvist Brøndal, at det vigtigste kriterium er betydning; andre, som for eksempel Per Anker Jensen, er tværtimod af den opfattelse at netop betydningskriteriet er alt for svært at håndtere, og at man i stedet bør anse bøjning og måske især syntaktisk funktion for de vigtigste kriterier (Diderichsen 1946:24; P.A. Jensen 1985:140, 143).

Hvorom alting er, benyttes typisk alle tre kriterier som udgangspunkt for tilordning til ordklasse, både i grammatikker og i ordbøger. I grammatikker ekspliciteres de tre kriterier typisk, dog finder man kun i ringe grad en ordklassetilordning af de enkelte leksemer. Omvendt er der i alle anstændige ordbøger en ordklasseangivelse ved hvert lemma, til gengæld kan det være svært at finde eksplicite oplysninger om grundlaget for ordklassetilordning (jeg har konsulteret “om-ordbogen”-teksterne for DDO, ODS, NDO og RO); dette må man i stedet slutte sig til ud fra de oplysninger der gives i de enkelte ordbogsartikler.

2.2. Behandlingen af *sådan*

Som sagt er det sjældent at man finder ordklasseoplysninger om enkeltord i danske grammatikker. De to grammatikere Kr. Mikkelsen og H.G. Wiwel behandler dog begge ordet *sådan* i deres grammatikker (Mikkelsen 1894, 1911; Wiwel 1901). Det kan skyldes at de anser ordet for et funktionsord på linje med (andre) pronomener, artikler mv. Mikkelsen skriver således at *sådan* er et “påpegende henvisningsord”, og ydermere at det er et “tillægsagtigt” et af slag-
sen.

For Mikkelsen er termen “påpegende henvisningsord” ikke bare en dansk oversættelse af demonstrativt pronomener. Et henvisningsord står ikke “i stedet for” et andet ord eller syntagma (som man ofte finder pronomener beskrevet), men har til funktion at henvise til størrelser i verden og teksten, jf. Ravnholt (2011). Som det vil fremgå, er der god grund til at holde fast i idéen om det henvisende.

At *sådan* karakteriseres som “tillægsagtigt”, afspejler syntaks-kriteriet idet ordet lægger sig til et andet ord på samme måde som adjektiver (af Mikkelsen kaldet “tillægsord”). Syntakskriteriet er altså afgørende for at placere ordet *sådan* i en undergruppe af de demonstrative pronomener (sammen med *den, denne, hin, selv, egen, slig, samme, anden* og *deslige*, 1894:189-190, 1911:278f.).

I Mikkelsens grammatikker bliver *sådan* altså klassificeret som et henvisningsord, og det henvisende genfindes i andre grammatikker (jf. foruden Wiwel 1901, Hansen 1967a:17 og GDS 533, 539), men denne klassifikation er ikke nødvendigvis slået igennem i de større danske ordbøger, som i stedet oplyser at *sådan* er adjektiv og også et adverbium, jf. nedenstående uddrag:

ODS: saadan, *adj. og adv. ...*

NDO: sådan ... adj. -t, -ne ... (adv. uden -t)

RO: sådan *adj., -t, -ne; som adv. uden -t ...*

DDO: sådan, adjektiv ... Bøjning -t, -ne som adverbium og som prædikativ: -

Det bør dog nævnes at ODS ikke ser helt bort fra det henvisende, hvilket viser sig i indledningerne til *sådans* to hovedbetydninger hvor der står: “som (pronominalt) adj.” henholdsvis “som (pronominalt) adv.”.

Det er værd at lægge mærke til at ordbøgerne (med undtagelse af ODS, som sideordner ordklasseoplysningerne adj. og adv.) formidler en hierarkisk struktur til brugeren, hvor *sådan* er et adjektiv, og at det – sekundært – også kan være et adverbium.

Det er ikke svært at regne ud hvor klassifikationen som adjektiv stammer fra. I eksempler som (6)-(8) nedenfor opfører *sådan* sig på mange måder som et adjektiv, jf. karakteristikken for adjektiver i GDS (184-188): Det “betegner egenskaber ved de kategorier og eksemplarer som substantiver betegner” (betydningskriteriet), det bøjes i numerus og genus (bøjningskriteriet), og det står som

“adled i nominaler, eller anderledes udtrykt: attribueres til kategorier” (syntakskriteriet):

- (6) det koster penge hele tiden at ligge stille i et sådant uvejr. (KorpusDK)
- (7) En regering, der fremsætter sådanne forslag (KorpusDK)
- (8) Hvad udspringer en sådan mentalitet af. (KorpusDK)

I eksempler som (6)-(8) lever *sådan* altså i flere henseender op til adjektivkarakteristikken. Et prototypisk kernemedlem af ordklassen adjektiv er det dog næppe, først og fremmest af følgende to grunde.

For det første hvad angår betydningskriteriet, er der det særlige at egenskaberne ved det som substantiverne betegner, ikke tilskrives i og med ordet *sådan*, men ved at *sådan* henviser til egenskaber som må findes andetsteds end i ordet selv (jf. Mikkelsens karakteristik af *sådan* som henvisningsord).

For det andet hvad angår syntakskriteriet, er der det særlige at ordet brugt prædikativt er ubøjet, jf. (9), men dette forhold ses også ved andre – mere prototypiske – adjektiver, jf. (10)-(11), og er dermed ikke automatisk eksklusionsgrund:

- (9) sådan er livet
- (10) vi er gift
- (11) selskabet er klar nu

På baggrund af eksempler som (6)-(9) ovenfor er det altså ikke mærkeligt at *sådan* klassificeres som adjektiv.

Adjektivkarakteristikken passer dog ikke til eksempler som (12)-(13), hvor *sådan* har en klar adverbial funktion, og heller ikke til (14)-(16):

- (12) Nogle syntes, det var godt, at hun turde græde, andre mente ikke, at det ragede dem, og sådan kørte skrivelserne i dagene derpå. (KorpusDK)
- (13) Jeg glæder mig sådan til den koncert (DDO)
- (14) jeg fik en lang kjole, sådan en selskabskjole (DDO)
- (15) så kommer du til noget der hedder ... udendørsservering ... med sådan en parasol og nogle bænke (DANPASS)
- (16) Sådan, hvor det går!

Man kan selvfølgelig vælge at anse "ordklassen" adverbier for en rodekasse af alt det der ikke passer ind andre steder, og det er der faktisk en veletableret tradition for at gøre (jf. fx Wiwel 1901:210; Hansen 1967b:199-287; P.A. Jensen 1985:160-162; Becker-Christensen & Widell 2003:114-119). Diderichsen (1946:73) udtrykker det således:

Adverbierne er betydningsmæssigt den mest uensartede af alle Ordklasserne, idet de omfatter alle de Ord, man ikke har kunnet anbringe i de andre Klasser. De holdes derfor alene sammen af deres syntaktiske Funktion, idet de alle kan fungere som Adverbial.

I citatet henvises man altså til syntaksen; dog viser det sig at heller ikke adverbialerne har en klar definition (Diderichsen 1946:179): "Adverbialer er kun negativt definerede, som Led, der har Funktion i Sætningen, men ikke er hverken Verbaler, Substantialer eller Prædikativer." Man forbliver altså i rodekassen af alt det der blev tilovers andre steder fra, og det gør man fortsat i de fleste grammatikker og ordbøger derefter.

Man kan dog også, som det især sker i nyere grammatikker (fx Tøgeby 2003:22-25ff.; GDS 214-219), forsøge at inddele adverbierne i forskellige undergrupper med udgangspunkt i de klassiske ordklassekriterier.

Ingen af de undergrupper man kan læse om i sådanne værker, omfatter den brug man kan finde i (14)-(15), men man kan faktisk godt finde en undergruppe til (12)-(13), og (16) kan få lov til at bo i sin helt egen ordklasse, nemlig den for interjektioner.

Brugen i (12) lever fuldstændig op til karakteristikken af “verbaladverbier” i GDS (217-218):

Verbaladverbier står attributivt til verber og specificerer således verbalhandlingen ... Verbaladverbier har ikke bøjning ... Verbaladverbier fungerer som verbaladverbialer og er således adled til et verbal.

Brugen i (13) lever tilsvarende op til karakteristikken af “sætningsadverbier” i GDS (215):

Sætningsadverbier markerer forskellige aspekter af den talendes holdning og forpligtethed i forhold til en talehandling ... Sætningsadverbier er ubøjelige ... Sætningsadverbier står som sætningsadverbialer ... og vi vil mere præcist sige at sætningsadverbialer føjes til verbets finitte form og ikke som det ellers upræcist siges, til ‘sætningen’.

Brugen i (16) lever op til karakteristikken af “interjektioner” i GDS (213):

Interjektioner markerer enten en subjektiv sproghandlings-type ... eller en subjektiv (emotiv) dimension i sproghandlingen ... Interjektioner er ubøjelige ... Alle interjektioner kan udgøre en ytring alene ... En interjektion kan forbinde sig med en sætning ...

Der er således ganske god grund til at karakterisere *sådan* som adjektiv i eksempler som (6)-(9), som adverbium i eksempler som (12)-(13) og som interjektion i et eksempel som (16), (jeg vender

tilbage til brugen i (14)-(15) i afsnit 4 nedenfor). Man kan derfor undre sig over den hierarkiske inddeling i mange ordbøger der formidler en ordklasseopfattelse til brugeren efter hvilken adjektivet *sådan* gives forrang frem for adverbiet *sådan* (inkl. undergrupperne verbaladverbium og sætningsadverbium) og interjektionen *sådan*.

2.3. Er *sådan* et pronomen?

For en god ordens skyld bør det afprøves om *sådan* lever op til karakteristiken af "pronomener", jf. Mikkelsen og Wiwel. Om ord i denne ordklasse hedder det i GDS (180-181):

Pronomenernes vigtigste funktion er at sætte modtageren i stand til at identificere og fastholde de referenter der tales om i en tekst ... I modsætning til substantiverne betegner pronomenerne kun meget abstrakte kategoritilhørsforhold ... Pronomenerne kan indgå som sætningsled, dvs. som subjekt, objekt, prædikat og som styrelse.

Denne karakteristik passer fint på et eksempel som (17):

- (17) Saucen lignede klister og kunne efter vores fantasi udmærket smage som sådan. (KorpusDK)

Men den passer dårligt på de andre eksempler der hidtil er nævnt i denne artikel. Det skyldes først og fremmest at ordklassen pronomener traditionelt kun rummer – netop – "nomener" (svarende til den semantiske betegnelse entiteter og den diskurspragmatiske betegnelse referenter).

Det særlige ved et ord som *sådan* er netop at det transcenderer det klassiske skel mellem nominaler og verbaler; det kan henvise både til entiteter og til handlinger og begivenheder.

Det centrale betydningselement i *sådan* er – som påpeget af

Mikkelsen – den henvisende funktion, og denne gælder både i nominale og verbale kontekster. Det er altså ikke indlysende at *sådan* er et pronomen, men nok at det er et henvisningsord (uanset om det opererer indenfor det nominale eller det verbale område). En mere passende karakteristik kunne derfor være “henvisende adj. og adv.”.

3. Led og materiale vs. ordklassepotentiale

Man kunne mene at *sådan* i eksempler som (12)-(15) er adjektiver der bruges adverbialt. Det ville være en klassisk led og materiale-diskussion.

Dog er der ikke noget tvingende argument for at anse *sådan* for at være et adjektiv i sin grundessens. Man kan ganske vist mene at bøjningsforholdene tilsiger at adjektivet er primært i forhold til adverbiet. Men hvis bøjningskriteriet skal bruges på denne måde (altså at ord med bøjning er primære i forhold til ord uden bøjning), kunne man med lige så stor ret hævde at substantivet *nu* er primært i forhold til adverbiet *nu*. (At man faktisk finder substantivet *nu* før adverbiet *nu* i en del ordbøger, fx ODS, DDO, NDO, RO, skyldes formentlig en praktisk redaktionel beslutning snarere end en teoretisk begrundet hierarkisering).

I stedet vil jeg vende mig i en anden retning og hente inspiration fra teorierne om betydningspotentiale.

Grammatikere såvel som leksikografer har i mange år arbejdet med idéen om at ord ikke har én fast betydning med eventuelle afledte betydninger, men i stedet et betydningspotentiale som indsnævres og entydiggøres i kontekst (jf. fx Hanks 1988; Tøgeby 2003:225-229; Norén & Linell 2007). Et ord som *mus* kan eksempelvis betegne en gnaver, et computerredskab eller noget helt tredje. Hvad det mere specifikt betegner i et givet tilfælde, vil typisk fremgå af konteksten. Konteksten kan dels udgøres af situationen

i ekstralingvistisk forstand, dels af de nære omgivelser i form af syntaktiske konstruktioner og tilstødende ord. Et ord som *have* kan for eksempel kombineres med et direkte objekt og vil da typisk have possession som centralt betydningselement (... *har en gryde*). Det kan også kombineres med et valensverbum, og det vil da typisk være et hjælpeverbum der indgår i verbalernes aspektuelle betydninger (*har gjort*). Teorierne om betydningspotentialer er nært beslægtet med teorierne om prototypicitet (se fx Hovmark 2012; Lorentzen & Trap-Jensen 2012), men adskiller sig fra sidstnævnte ved i langt højere grad at gå ud fra leksemernes potentialer som noget amorft som først for alvor får/tillægges betydning i det øjeblik det indgår i en kontekst (jf. begrebet "siteret betydning", fx Norén & Linell 2007).

Mit forslag går ud på at de enkelte ord, fx *sådan*, ikke i udgangspunktet tilhører en ordklasse, men at de har et ordklassepotentialer, og at deres ordklassetilørsforhold fastlægges i konteksten på samme måde som man først i konteksten kan afgøre om ordet *mus* betegner en gnaver eller et computerredskab. Faktisk fremmer praksis i ODS med de sideordnede ordklasseangivelser en sådan opfattelse.

Forslaget giver i øvrigt støtte til P.A. Jensens påstand om at det syntaktiske kriterium vejer tungere end de andre ordklasseskriterier. Som nævnt i begyndelsen af nærværende artikel mener Jensen jo at bøjnings- og syntaks-kriterierne begge står over betydningskriteriet, og i en sidebemærkning om det engelske ord *building* (P.A. Jensen 1985:143) går han endda så langt som til at sige:

Det er en vigtig pointe ved dette eksempel, at et ord aldrig kan ordklassebestemmes alene ud fra sin form, men kun ud fra den grammatiske funktion, det kan have i en sætning, og det er denne konteksterne afslører.

Jensen argumenterer altså ud fra en idé om ordklassepotentialer og

fremhæver syntaktisk funktion som det endelige og afgørende kriterium. Dette kan føre til en anbefaling af at man i første omgang ordner stoffet i ordbogsartikler efter syntaktisk funktion snarere end for eksempel efter betydning. I afsnit 5 giver jeg et forslag til hvordan en artikel for *sådan* der følger denne anbefaling kunne se ud, men først bør hængepartiet med *sådan en ...* behandles.

4. *sådan en sort kasse*

Ingen af de etablerede ordklasser rummer den – højfrekvente – brug man finder på *sådan* som prædeterminativ, dvs. i konstellationen *sådan* + artikel/pronomen ((+ adjektiv) + substantiv), som vist i (18) og (19) nedenfor.

- (18) har du sådan en sort kasse har du et eller andet en
mærkelig kasse (DanPASS)
- (19) sådan en lille møgunge (DDO)

Men ligefrem som i DDO og NDO at kalde netop den type der ses i (18)-(19), for et adverbium er fra et teoretisk og pædagogisk synspunkt stærkt utilfredsstillende. Alt andet lige ligger der i ordet ad-verbium at der er tale om noget der lægger sig til verbet. Begrebet “verbum” kan godt strækkes til både at omfatte det prædikationelle (“indholdssiden” af verbalet), det modale i videste forstand (afsenderholdning til prædikationen) og måske endda selve sproghandlingen (det illokutionære), men det er grumme svært at klemme et regulært nominal som *en sort kasse* og *en lille møgunge* i (18)-(19) ind i en nok så udvidet opfattelse af verbet. Gør man det, rammer man helt forbi at der er tale om en ad-nominal funktion. I ODS løses dette problem ved at eksempler af typen (18)-(19) behandles i den overordnede afdeling der gør rede for brugen som “(pronominalt) adj.” (ikke i den overordnede afdeling der gør rede

for brugen som “(pronominalt) adv.”). I denne afdeling behandles både prototypiske adjektiv-eksempler af typen (6)-(8) vist ovenfor og ikke-prototypiske eksempler af typen (18)-(19). Sidstnævnte med en ledsagende bemærkning om placering og bøjning (ODS 18, spalte 319):

(i talespr. nu kun ubøjet) i stilling foran gen., num., visse pron. ell. ubest. art. (+ subst.). ... || nu (uden for arkais. spr.) kun foran num., ubest. art. ... og pron.

Man kunne overveje at indføre en sådan praksis i moderne ordbøger, selvfølgelig ajourført så bemærkningen om manglende bøjning ikke kun gjaldt talesprog.

Til sammenligning kan det nævnes at ord som *begge* og *al* aldrig benævnes “adv.” i ordbøgerne, på trods af de også hyppigt bruges prædeterminativt, jf. *al den snak* (NDO), *begge hendes forældre* (RO), *begge mine forældre* (DDO), *begge disse dele*, *al den gode vin*, med flere (ODS).

5. En syntaksinddelt struktur

En syntaksbaseret ordning af *sådans* muligheder kunne tage udgangspunkt i ordets skopus og se således ud:

5. adnominale funktioner
 - a. internt i syntagmet (skopus: den kategori substantivet repræsenterer)
 - b. prædeterminator (skopus: nominalet)
6. adverbale funktioner
 - a. verbaladverbial (skopus: prædikationen)
 - b. sætningsadverbial (skopus: det finitte verbal)
7. interjektional (skopus: sproghandlingen)

Den ligner på mange måder den inddeling man finder i ODS. Den eneste rigtige forskel består i at den interjektionale brug er udskilt som en egen overordnet funktion (i ODS indgår den interjektionale funktion i hovedafdelingen for “(pronominalt) adv.,” som betydning/brug 5.5.). At jeg her foreslår at den interjektionale brug bør udgøre en selvstændig overkategori, skyldes at den har nogle særkender der holder den adskilt fra de andre betydninger/funktioner.

Topologisk og syntaktisk står den for sig selv og er ikke integreret i en eventuel sætning. Enten optræder den fuldstændig isoleret (jf. et-ordsyttringen i (5)), eller også optræder den med en ledsagende ledsætning (jf. (16)). I sidstnævnte tilfælde er det den ledsagende sætning der indordner sig under *sådan*, ikke *sådan* der integreres i en sætning.

Udtalemæssigt har interjektionalet *sådan* også nogle særkender. Hvor de andre funktioner kan udtales henholdsvis en- eller to-stavet i samspil med andre forhold i syntaksen (*sådan*, *sådn*, *sån*, *sn*, jf. Jensen under udg.), udtales interjektionalet altid tydeligt med to stavelser, *så-dan*. I de tilfælde hvor de andre funktioner udtales to-stavet, udtales første stavelse altid med stærk betoning; *sådan* forholder det sig ikke med interjektionalet: Det har altid stærk betoning på anden stavelse og nogle gange også på første stavelse: *ˌsɑːdan* eller *ˈsɑːdan*.

Man kan altså altid kende interjektionalet *sådan* på udtalen og på den manglende underordning til en sætning. Den interjektionale funktion har løsrevet sig fra de andre funktioner og er blevet leksikaliseret som noget selvstændigt.

6. En tvedelt betydningsstruktur

I ordklassesammenhæng gælder betydningskriteriet de fælles træk der knytter ord indenfor klassen sammen. Men på leksemniveau

har *sådan* selvfølgelig også betydning eller – rettere – betydningspotentiale. I denne afsluttende afdeling vil jeg foreslå en forholdsvis åben betydningsbeskrivelse, der så i konteksten kan lukkes i retning af ret konkrete betydninger.

Jeg vil tage udgangspunkt i ordets henvisende funktion. Fælles for mange af de betydningsangivelser man kan læse i ordbøgerne, er omskrivninger som ‘af den slags’, ‘af den type’, ‘på den måde’ og lignende. Disse kan sammenfattes således at hvad man kan kalde den denotative betydning ved de adnominale funktioner, hedder ‘af den slags’ og ved de adverbale funktioner hedder ‘på den måde’; og disse kan så ledsages af hvad jeg vil kalde kontekstbetydninger: ‘som vist/fortalt’ eller ‘som du ved/kender’. Inspirationen til dette kommer fra Himmelmanns arbejder om demonstrativer og hans redegørelse for “brugskontekster” (Himmelmann 1996, 1997; se også Therkelsen 2003).

Himmelmann skelner mellem demonstrativernes forskellige brugskontekster: 1) situationsdeiktisk brug med en synlig/hørlig referent), 2) ana- og kataforisk brug,² hvor referenten fremgår af det forudgående eller det efterfølgende, og så 3) den såkaldt “anamnestiske” brug. Det særlige ved den anamnestiske brug er at den forudsætter fælles viden mellem afsender og modtager (på engelsk kalder Himmelmann 1996 denne brug for “recognital”), og Therkelsen (2003) foreslår at man parafraserer den ‘som du jo ved’ eller ‘som du jo kender’. En særlig omstændighed ved den anamnestiske brug er at afsender nogle gange forudser at præmissen om fælles viden måske ikke holder, hvilket kommer til udtryk ved appellerende diskurskommentarer af typen ‘, du ved’ eller ‘, ikk?’ eller indkredsede/præciserende beskrivelser. Et eksempel gives i (20):

2 Den brug jeg her kalder ana- og kataforisk brug, omfatter både demonstrativer der henviser til enkeltiteter, og demonstrativer der henviser til begivenheder og sagforhold, som fx skildret i lange forudgående eller efterfølgende tekstpassager. Hos Himmelmann er dette to separate kategorier.

- (20) fordi så har vi sådan en fornemmelse af hvor vi er
 henne ikke (DanPASS)

Til brug for en beskrivelse af *sådan*s betydningspotentiale ligger det relevante skel mellem anamnestic og ikke-anamnestic. Jeg slår dermed den situationsdeiktiske og den ana- og kataforiske brug (jf. Halliday & Hasan (1976): endoforisk og exoforisk brug) sammen til et betydningselement der kan sammenfattes i parafrasen 'som vist/fortalt'. Den anamnesticke brug kan som allerede nævnt parafraseres som 'du ved'.

6.1. Betydningsbeskrivelse som en kombination af denotativt indhold og kontekstbetydning

Jeg vil mene at forekomster med *sådan* kan beskrives ved en kombination af 1) det denotative med skyldig hensyntagen til syntaktisk funktion: 'af den slags' henholdsvis 'på den måde' og 2) kontekstbetydningen: '-som vist/fortalt' henholdsvis '-som du ved/kender'. Den lille bindestreg signalerer at parafrasen hægter sig på den denotative betydning.

Ved adnominale forekomster er den denotative betydning 'af den slags'. I konstellationen *en sådan x*, kan man iagttage at der altid er tale om en '-som vist/fortalt'-kontekstbetydning, jf. (6)-(8). Når *sådan* bruges prædeterminativt (*sådan en x*), kan der dels være tale om en '-som vist/fortalt'-kontekstbetydning, dels om en '-som du ved/kender'-kontekstbetydning. Dette kan ikke afgøres ud fra eksemplet selv, men – netop – kun ved inddragelse af konteksten, jf. (21):

- (21) Når man får sådan et gevær stukket i hovedet, gør
 man, som der bliver sagt (DDO)

Ved adverbale forekomster er den denotative betydning 'på den

måde'. Ved verbaladverbialer kan man ikke automatisk afgøre om der er tale om en '-som vist/fortalt'-kontekstbetydning eller om en '-som du ved/kender'-kontekstbetydning, jf. (22):

- (22) Hvorfor ser hun sådan hen på de foldede hænder.
(KorpusDK)

I mange tilfælde vil der dog være tegn indenfor sætningen (men udenfor ordet *sådan* selv) der peger på en bestemt tolkning, fx placering, prædikatets semantik og lignende.

Hvad angår funktionen som sætningsadverbial, er det '-som du ved/kender'-funktionen der fører hertil. Sætningsadverbialets særlige skopus omfatter jo verbets finithed og modalitet, og den anamnesticke brug af *sådan* resulterer dermed altid i en særlig version af kontekst-betydningen der kan parafraseres som '-du ved hvordan det føles/du ved hvordan det er'. I (23)-(24) gives et par yderligere eksempler:

- (23) De seneste år har der boet mange forskellige mennesker i huset, men det var aldrig nogle, man sådan snakkede med. (KorpusDK)
- (24) Tænk, jeg har elsket dig sådan, og du du har ikke skænket mig en tanke (KorpusDK)

6.2. Perspektivering

Samtlige mulige anvendelser og brugskontekster for ordet *sådan* har ikke været nævnt her – der er simpelthen for mange. Det skal dog nævnes at den anamnesticke kontekstbetydning kan bidrage til at anskueliggøre endnu flere anvendelser. Det ser for eksempel ud til at den kan blive den dominerende i visse kontekster. For eksempel har brugen som diskursmarkør af *sån* og *og sån* tydeligt afsæt i 'du ved'-delen; nogle gange bliver *sån* og *du ved* oven i købet

nævnt sammen. Cirkaangivelser som i *jeg har sådan 10.-12.000* er rimeligvis også udløbere af den anamnesticke brugs appellerende egenskab.

7. Koda

Sprogbeskrivelsen må på en gang tage højde for 1) de sproglige kategoriers og leksemernes meget abstrakte og åbne indhold og 2) den specifikke lukning i manifeste sætninger og ytringer. Det er sætningerne og ytringerne vi møder i hverdagen, og det er gennem disse vi kan komme frem til det abstrakte potentiale. Samtidig er det det abstrakte potentiale der knytter de enkelte forekomster sammen.

I denne artikel har jeg villet vise hvordan teorierne om betydningspotentiale kan bruges både ved bestemmelsen af ordklasse-tilhørsforhold og ved betydningsbeskrivelsen af det enkelte leksem og dets brugskontekster. Besyngelsen af betydningspotentialets fortræffeligheder i forbindelse med beskrivelsen af de enkelte leksemer er ikke ny, og hvad dette angår, er demonstrationen af hvordan betydningspotentialeidéen kan bruges ved *sådan*, bare endnu et eksempel, en bekræftelse af idéens holdbarhed. At idéen også kan bruges ved tilordning til ordklasse, er en indsigt man allerede finder praktiseret i ODS' *sådan*-artikel og teoretiseret over i Per Anker Jensens betragtninger i forbindelse med ordet *building*. Men det er som om denne indsigt er gået i glemmebogen i nyere grammatikker og ordbøger, og det kan måske nok være nyttigt at komme i tanker om den igen.

Litteratur

Ordbøger og korpora

DanPASS = *Danish Phonetically Annotated Spontaneous Speech*.
<http://www.cphling.dk/~ng/danpass_webpage/-danpass.htm> (januar 2013).

DDO = *Den Danske Ordbog*, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab <<http://ordnet.dk/ddo>> (januar 2013).

KorpusDK = <<http://ordnet.dk/korpusdk>> (januar 2013).

NDO = *Nudansk Ordbog med etymologi*, udgivet af Politikens Forlag, 4. udgave 2010.

ODS = *Ordbog over det danske Sprog* (1918-1956), udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gyldendal.

RO = *Retskrivningsordbogen* (2012), udgivet af Dansk Sprognævn.

Anden litteratur

Admoni, Wladimir (1970): *Der deutsche Sprachbau*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

Becker-Christensen, Christian (2010): *Dansk syntaks*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Becker-Christensen, Christian & Peter Widell (2003): *Nudansk grammatik*. København: Politiken.

Diderichsen, Paul (1946): *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg., 9. oplag, København: Gyldendal 1987.

GDS = Erik Hansen & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Halliday, M.A.K. & Ruqaiya Hasan (1976): *Cohesion in English*. London & New York: Longman.

- Hanks, Patrick (1988): Typicality and meaning potentials. I: Mary Snell-Hornby (ed.): *ZüriLEX '86 Proceedings*. Tübingen: Francke Verlag, 37-47.
- Hansen, Aage (1967a): *Moderne Dansk 2*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Grafisk Forlag.
- Hansen, Aage (1967b): *Moderne Dansk 3*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Grafisk Forlag.
- Himmelman, Nikolaus P. (1996): Demonstratives in Narrative Discourse: A Taxonomy of Universal Uses. I: Barbara Fox (ed.): *Studies in Anaphora* (= *Typological Studies in Language* 33). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 205-254.
- Himmelman, Nikolaus P. (1997): *Deiktikon, Artikel, Nominalphrase. Zur Emergenz syntaktischer Struktur* (= *Linguistische Arbeiten* 362). Tübingen: Niemeyer.
- Jacobsen, Henrik Galberg & Peder Skyum-Nielsen (1996): *Dansk sprog. En grundbog*. København: Schönberg.
- Jensen, Eva Skafté (2000): *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet.
- Jensen, Eva Skafté (2011): Mikkelsen som tekstpragmatiker. Foredrag holdt ved festseminaret *Mikkelsens Ordføjningslære bliver 100 år*, Århus Universitet.
- Jensen, Eva Skafté (under udg.): Stress distribution in NP's with predetermining *sådan* in Danish. I: Peter Juel Henriksen & Jan Heegård Petersen (red.): *SJUSK 2*. Frederiksberg: Samfundslitteratur Press.
- Jensen, Per Anker (1985): *Principper for grammatisk analyse*. København: Nyt Nordisk Forlag & Arnold Busck.
- Jespersen, Otto (1924): *The Philosophy of Grammar*. Chicago & London: The University of Chicago Press 1992.
- Mikkelsen, Kr. (1894): *Dansk Sproglære med sproghistoriske Tillæg*. København: Lehmann & Stages Forlag.

- Mikkelsen, Kr. (1911): *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg*. København: Hans Reitzel 1975.
- Norén, Kerstin & Per Linell (2007): Meaning potentials and the interaction between lexis and contexts: an empirical substantiation. I: *Pragmatics* 17:3, 387-416.
- Ravnholt, Ole (2011): Reference og specifikation; anafori, substitution og ellipse. Foredrag holdt ved festseminaret *Mikkelsens Ordføjningslære bliver 100 år*, Århus Universitet.
- Therkelsen, Rita (2003): Talesprogets og skriftsprogets bestemt-hedsparadigmer. I: Carl Bache, Merete Birkelund & Nina Nørgård (red.): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation* 10. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 189-206.
- Togebj, Ole (2003): *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.
- Wiwel, H.G. (1901): *Synspunkter for dansk Sproglære*. København: Det nordiske Forlag.

Eva Skafte Jensen
seniorforsker, ph.d., dr. phil.
Dansk Sprognævn
Worsaaesvej 19
DK-1972 Frederiksberg C
esj@dsn.dk